

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2024.15.320-336>

УДК: 316.776.23:321

© Андрій Стьопкін¹

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ПОНЯТТЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЯ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

320
— В статті здійснений аналіз особливостей концептуалізації поняття дезінформація в сучасній політичній науці. Обґрунтовано, що неперервність сучасної геополітичної турбулентності спричинила зростання інтересу академічних спільнот до вивчення процесів вироблення та циркуляції дезінформації й принципів політики протидії поширенню дезінформаційних наративів. Здійснений аналіз довів неможливість створення уніфікованої теорії дезінформації, навіть в ситуації актуальної потреби посилення концептуальної точності. Однією з основних проблем, розв'язання якої сприятиме формуванню чіткого, але гнучкого концепту дезінформації, є проблема одночасного, а часом синонімічного, застосування низки категорій та понять через які описують емпіричний зріз дезінформації. Досягнення наукового консенсусу щодо вимірюваних характеристик дезінформації буде тим кроком, який наблизить можливість вироблення актуальних та застосовних в реальних політичних процесах моделей політики протидії дезінформації. Встановлено, що принциповим для сучасної політичної науки є визначення належного місця політичного та політично значимого контексту виникнення та поширення дезінформації.

Ключові слова: дезінформація, інформація, концептуалізація, політична наука, академічний консенсус, політика протидії дезінформації.

¹ Аспірант кафедри політології та державного управління факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: stopkin.andrii@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-6903-5944>.

Features of Conceptualization of the “Disinformation” Scientific Term in Modern Political Science

The article analyzes the features of conceptualization of the concept of disinformation in modern political science. It is substantiated that the continuity of modern geopolitical turbulence has caused an increase in the interest of academic communities in studying the processes of production and circulation of disinformation and the principles of policy to counter the spread of disinformation narratives. The analysis has proven the impossibility of creating a unified theory of disinformation, even in a situation of urgent need to strengthen conceptual accuracy. One of the main problems, the solution of which will contribute to the formation of a clear but flexible concept of disinformation, is the problem of simultaneous, and sometimes synonymous, application of a number of categories and concepts through which the empirical cross-section of disinformation is described. Achieving scientific consensus on the measurable characteristics of disinformation will be a step closer to the possibility of developing relevant and applicable models of policy to counter disinformation in real political processes. It has been established that determining the proper place of the political and politically significant context of the emergence and spread of disinformation is fundamental for modern political science.

321

Keywords: *disinformation, information, conceptualization, political science, academic consensus, counter-disinformation policy.*

Постановка наукової проблеми. Починаючи від давніх цивілізацій, дезінформація неперервно впливала на організацію суспільних відносин та функціонування політичної системи. Сьогодні дезінформація позиціонується сталими демократіями як виклик для системи демократичних цінностей, сталого та стабільного функціонування системи політичних інститутів на принципах демократичних конституційних норм. Привертає увагу й дедалі більш виразна залежність громадян від споживання вторинної інформації, що розширює можливості вироблення та реалізації політики дезінформації у внутрішньополітичних процесах та на міжнародній арені. Особливо виразною, в означеному контексті, є російська дезінформаційна політика в умовах російсько-української війни, спрямована на підрив структурної та функціональної цілісності Української держави. Російська дезінформація має на меті сприяти становленню, консолідації та поширенню нераціональних ментальних моделей реальності у форматі

концепту руского міра. Попри ірраціональний зміст, сучасні дезінформаційні кампанії є раціональними інструментами руйнування демократичних основ організації політичної влади. Тому, розуміння сутності дезінформації, її базових характеристик та механізму функціонування є основою для формування стійкості та певної імунізації проти потенційної активації тригерів споживання дезінформації в сучасних умовах геополітичної невизначеності. Формування такого розуміння відбувається, зокрема, і в процесі концептуалізації поняття дезінформація в сучасній політичній науці.

Аналіз останніх досліджень та методологія дослідження. В наукових дослідженнях дезінформації особлива роль належить війнам: Перша та Друга світові війни вирішальним чином вплинули на становлення дискурсу потенціалу дезінформації, а російсько-українська війна інтегрувала до нього проблеми вироблення та реалізації політики протидії дезінформації. Водночас, дослідники в сфері концептуалізації поняття дезінформація в сучасній політичній науці перебувають в динамічному пошуку струнких та гнучких концептів, що пояснюється важливістю контексту вироблення, поширення та споживання дезінформації в перманентних умовах невизначеності та ризиків. Методологічні проблеми політологічного вивчення дезінформації та політики протидії дезінформації пов'язані з тим, що сучасна наука оперує низкою концептів (наприклад, «концептуальних попередників» (Anderson, 2021; Mahl, 2024), на рівні яких було здійснене теоретичне осмислення політичних чинників та наслідків викривлення інформації у формі пропаганди, чуток, теорії змов, фейкових новин. На сьогодні, всі означені форми викривлення інформації чітко розмежовуються за такими критеріями як контекст появи недостовірної інформації, її зміст та функції в політичному процесі (Guess, 2020). Водночас, в сучасній політичній науці сформувалося чітке розуміння необхідності опертя на теорії пропаганди, чуток, фейкових новин та теорії змов в концептуалізації змісту дезінформації та структури політики протидії їй (Anderson, 2021), уникаючи наділення категорії дезінформація ознаками парасолькового терміну щодо всіх інших, пов'язаних з неправдивою інформацією.

Метою статті є визначення особливостей процесу та результатів концептуалізації поняття дезінформація в сучасній політичній науці. Для досягнення мети були визначені дослідницькі завдання: проаналізувати зміст, характер та структуру наукових дискусій до-

вкола концептуалізації дезінформації; охарактеризувати наукові позиції щодо співвідношення понять інформація та дезінформація як інструментів досягнення політичних цілей.

Виклад результатів дослідження. Попри численні спроби концептуалізації політичних вимірів дезінформації, до сьогодні в політичній науці не сформувалося однозначного розуміння даного явища. Більшість науковців привертають увагу до такого смислового ядра цієї категорії як неправдивість та неточність: А. Гесс та Б. Лайонс визначають дезінформацію як «твердження, що суперечить чи спотворює розуміння фактів, які можна перевірити» (Guess, 2020); К. Борн та Н. Едінгтон виходять з того, що це «ненавмисно оприлюднена неточна інформація» (Born, 2017); Л. Флоріді маркує дезінформацію як псевдоінформацію, виводячи її за межі «різновидів інформації» (Floridi, 2011:104); К. Фокс виходить з того, що інформація не обов'язково має бути правдивою, наголошує, що «дезінформація вимагає брехні, тому має бути неправдивою» (Fox, 1983:193); С. Джек підкреслює, що дезінформування опирається на навмисно створену неправдиву інформацію (Jack, 2017), що на нашу думку, вказує на політику дезінформування; В. Саутвелл, Е. Торсон та Л. Шелбі конкретизують основні характеристики дезінформації через відсутність консенсусу щодо її істинності «в конкретний час на підставі конкретних доказів» (Southwell, 2017:369). Наведені визначення вказують, що поняття дезінформація корелюється з поняттям інформація, тому необхідно визначити характер зв'язку між ними.

Дискусії щодо співвідношення інформації та дезінформації розгортаються довкола проблеми доречності класифікувати дезінформацію як інформацію, адже інформативність дезінформації визначається як обмежена невизначеність, що не має інформаційної цінності. Тобто, якщо інформація є суспільно значимим фактом, правдивою та здатною забезпечити ціннісну складову процесу прийняття рішень (Floridi, 2011), то з таких позицій дезінформація не може позначатися як той чи інший вид (форма) інформації. На противагу означеному розумінню співвідношення інформації та дезінформації постає підхід, який маркує інформацію як етично нейтральну: «інформація не потребує правди, тому вона не обов'язково має бути правдивою. Але, й дезінформація, що є брехнею, не обов'язково має бути хибною» (Fox, 183:193). На думку С. Леша, дезінформація може бути інформативною «інформацією, що вийшла з-під контролю», а інформація –

іраціональною (неінформативною) (Lash, 2002:2). Тобто, дезінформація може мати інформативний характер, але він завжди буде пов'язаний з метою досягнення певних політичних цілей.

Позиціонування інформативності як характеристики дезінформації дозволило перенести фокус дослідницької уваги на її комунікативний вимір: «дезінформація виникає як функція системи [політичної – Авт.], що відображає потребу людини в інформації та здатність людини помилятися» (Thorson, 2018:292) в умовах невизначеності, кризи, ризиків та загроз. Визнання інформативності дезінформації спрямувало дослідників до визначення матриці суб'єкт-об'єктних відносин, що виникають в процесі вироблення та реалізації політики дезінформування, дослідження її наслідків та вироблення політичних інструментів протидії дезінформації. Тобто, інформативність дезінформації дозволяє використовувати теорії обміну інформацією в медіа середовищі з метою дослідження того, як суб'єкти медіасистеми формують судження та приймають рішення, якщо споживають неправдиву інформацію.

324

— Ще один вектор дебатів в процесі концептуалізації дезінформації спрямовано на визначення змісту таких її характеристик як умисел та фальшування. Проблема умислу як джерела створення дезінформації пов'язана з диференціацією понять місінформація та дезінформація. Частина науковців вважають дезінформацію та місінформацію паралельними поняттями, які не мають предметного перетину (Hameleers, 2020), відповідно, місінформація означається як ненавмисна помилка (Chadwick, 2022). Водночас, достатньо численним є коло дослідників, які вважають, що місінформація є видом дезінформації (Guess, 2020), тому постає необхідність встановити співвідношення цих понять, що здійснюється через категорії намір та мета введення в оману. Останні позиціонуються як характеристики дезінформації (Jack, 2017).

Фальшування, як один з елементів дезінформації, зазвичай обмежується теоретичними рамками концептів хибності, неправди та неточності інформації. Класичне розуміння неточності інформації пов'язане К. Шенноном з появою шуму під час передачі сигналу (Shannon, 1948). З розвитком концептуальних досліджень, предметом яких є дезінформація, хибність, описується науковцями як її ознака, а фальшування як процес. Хибність є матеріальним аспектом дезінформації, який піддається операціоналізації, відтак може бути

виявлений та виміряний. Попри доведені маркери ідентифікації та класифікації хибності інформації та її неправдивості (Brennen, 2020), її операціоналізація потребує опертя на контрольную точку – істини, що в дослідженнях дезінформації зазвичай означається як «доступні докази» та «експертний консенсус» (Vraga, 2020:140–141). Проте, як справедливо зазначають Дж. Куклінські, П. Квірк, Д. Швідер та Р. Річ (Kuklinski, 1998:145–146) встановлення доступних доказів та експертних думок залежить від предмету політичного дискурсу, тому об'єктивна інформація (фактичні твердження), наприклад, щодо державної політики, формуються під час політичного процесу, а не виникають до його розгортання. Тому, оцінка істинної цінності інформації має здійснюватися в конкретний час (Southwell, 2022).

Фальшування як процес створення та поширення дезінформації відображає наукову позицію дослідників, які фокусують увагу на процесі виникнення дезінформації та формуванні твердження щодо її (не)правдивості. Зазвичай науковці опираються на діаграму істини та сили М. Фуко (Foucault, 1980), в якій відображена важливість дискурсу та боротьби за владу на основі легітимації однієї інформації як правдивої, а іншої як брехні (дезінформації). Таке постмодерністське заперечення об'єктивної істини має обмежені переваги для багатьох сучасних досліджень дезінформації. Зокрема, дослідження зусиль Європейського Союзу та України з розробки стратегій протидії дезінформації та розуміння її впливу на розгортання російсько-української війни вимагають, з метою розмежування правдивої інформації та дезінформації, опертя на оцінку та аналіз на основі доказів. Але, варто пам'ятати про доведені застереження щодо ризиків, пов'язаних із нормативним розмежуванням дезінформації та інформації, та продуктивний потенціал дихотомії брехня – правда в кризових ситуаціях. В таких ситуаціях особливого значення набувають технологічний та суспільний контексти, що можуть посилювати, або навпаки, нівелювати продуктивність дихотомії брехня – правда в досягненні політичних цілей (Marres, 2018). Важливим контекстом є й тип політичного режиму, який може опиратися на дезінформацію як риторичну зброю (авторитаризм) або інструмент переслідування (тоталітаризм).

Важливою частиною наукового дискурсу дезінформації є відсутність академічного консенсусу щодо визначення змісту даного поняття, яке необхідне для нормативно-правового регулювання проти-

дії дезінформації. Попри відсутність чіткого правового визначення дезінформації в європейському праві, привертає увагу орієнтація на три впливові визначення дезінформації, які пройшли тривалий шлях стандартизації в академічних і політичних дебатах. По-перше, це визначення дезінформації, запропоноване К. Вордл і Х. Дерахшаном (Wardle, 2017), по-друге – визначення, вироблене Європейською Комісією (European Commission, 2018), по-третє – визначення, сформоване Групою експертів високого рівня з фейкових новин та онлайн дезінформації (European Commission, 2018a) (далі – HLEG). Всі вони мають особливе значення для концептуалізації дезінформації, оскільки закладені в поточне визначення політики протидії дезінформації та є основою Кодексу практик ЄС щодо дезінформації (European Commission, 2018).

326

У доповіді К. Вордл і Х. Дерахшана, підготовленої для політичних інститутів ЄС, науковці проаналізували циркуляцію місінформації в контексті параметрів нанесення суспільної шкоди та порівняли її з дезінформацією у вимірі недоброчесності намірів: «Місінформація – це поширення неправдивої інформації, але без навмисного умислу нашкодити. Дезінформація – це свідомо поширена неправдива інформація, що має на меті завдати шкоди» (Wardle, 2017:20). Згодом, HLEG у своєму звіті визначила дезінформацію як «неправдиву, неточну або оманливу інформацію, розроблену, представлену та пропаговану з метою навмисного заподіяння шкоди суспільству або з метою отримання прибутку» (European Commission, 2018a). Опираючись на цей звіт, Єврокомісія означила такий зміст дезінформації: «підтверджена неправдива або оманлива інформація, створена, представлена та поширена з метою отримання економічної вигоди або навмисного обману громадськості та може завдати шкоди суспільству» (European Commission, 2018b). З таких позицій дезінформація є загрозою демократичним політичним процесам в ЄС та процедурі вироблення політики в усіх сферах функціонування Об'єднання (Ротар, 2021).

Порівнюємо ці три визначення дезінформації за такими критеріями: характер інформації, суспільні наслідки, наміри, економічна вигода та мотиви дезінформування. Що стосується характеру інформації, то К. Вордл і Х. Дерахшан вказують, що дезінформація є «неправдивою інформацією» (Wardle, 2017:20), але в позиції Єврокомісії ми зустрічаємо, по-перше уточнення («перевірена неправдива» (European Commission 2018b) інформація) та, по-друге, дета-

лізацію («інформація, що вводить в оману» (European Commission, 2018b). Експерти та аналітики HLEG також розширюють визначення К. Вордла і Х. Дерахшана, включи до нього «неточну» інформацію (European Commission, 2018a). Ці відмінності у формулюваннях, на думку науковців, можуть мати суттєво більший вплив на свободу вираження поглядів, якщо застосовуються не у політичній, а у правовій площині (Radu 2020). Значна розмаїтість типів неправдивої інформації може бути розташована вздовж континууму від високої до низької фактичності, що актуалізує питання, чи може бути взагалі встановлена достовірність, якщо достовірність корелює з низькою/ високою фактичністю інформації.

Проблема суспільних наслідків дезінформації також має відмінності на рівні трьох означених позицій, на які опираються в ЄС. К. Вордл і Х. Дерахшан найширше визначають суспільні наслідки дезінформації, позиціонуючи їх як шкоду «особі, соціальній групі чи державі» (Wardle 2017:20), тоді як в позиціях Єврокомісія та HLEG йдеться лише про «суспільну шкоду» (European Commission 2018a; European Commission, 2018b). Експерти та аналітики HLEG деталізують визначення суспільної шкоди як «загрози демократичним політичним процесам і цінностям, які можуть бути спрямовані на різні сфери, такі як охорона здоров'я, наука, освіта, фінанси тощо» (European Commission 2018a). Єврокомісія, будучи політичним інститутом ЄС та приймаючи позицію HLEG, додає до запропонованої деталізації «процеси формування політики» (European Commission, 2018b).

Зауважимо, що у всіх трьох деталізованих означеннях суспільної шкоди дезінформації йдеться не про те, що шкода має бути заподіяна, щоб інформація була кваліфікована як дезінформація. В позиції Єврокомісії йдеться про потенціал дезінформації («може завдати шкоди суспільству» (European Commission, 2018b). Це означає, що незалежно від того, чи дезінформація тільки може спричинити шкоду суспільству чи вона вже її спричинила, не є суттєвим для того, щоб кваліфікували інформацію як дезінформацію. Натомість, К. Вордл і Х. Дерахшана та експерти HLEG вважають суспільну шкоду однією з матеріальних умов для дезінформації, що пов'язує останню з намірами. Позиція К. Вордла і Х. Дерахшана та експертів HLEG передбачає, що намір суб'єкта дезінформування спрямований на заподіяння шкоди, тоді як для позиції Єврокомісії характерним є означення

дезінформації з позицій наміру ввести громадськість в оману. При чому, намір – це дія, спрямована на введення людей в оману, але не на заподіяння шкоди (Tandoc, 2018:147). Саме через використання категорії намір, визначення Єврокомісії є напрочуд широким, оскільки включає будь-яку неправдиву інформацію, яка транслюється в комунікаційному ланцюгу з наміром ввести громадськість в оману. На нашу думку, найбільш проблематичним у всіх трьох визначеннях дезінформації, на які опирається ЄС, є припущення про те, що вироблення дезінформації здійснюється одним суб'єктом в кожному окремому випадку, відтак, ми констатуємо відсутність позиції ЄС щодо перетину намірів різних суб'єктів (дез)інформування, залучених до створення та поширення дезінформації.

Така характеристика дезінформації як економічна вигода взагалі не згадується у концепті К. Вордла і Х. Дерахшана, але є помітно означеною у визначеннях Єврокомісії та HLEG, в яких позиціонується як альтернативна чи додаткова мета поширення дезінформації. Деталізуючи мету дезінформації як економічну вигоду, «навмисне введення громадськості в оману» (Єврокомісія) або «навмисне заподіяння шкоди громадськості» (HLEG), на рівні ЄС була сформована розширена сфера застосування категорії дезінформація до будь-якого типу неправдивої інформації в комерційному контексті.

Зрештою, така характеристика дезінформації як мотивація розгортається через звернення не до властивостей інформації чи суб'єктів створення, а через те, як вони діють – якою є стратегія дезінформування. Усі три аналізовані визначення дезінформації включають такі дії суб'єктів дезінформування, як «створення» (К. Вордл та Х. Дерахшан), «створення, представлення та поширення» (Єврокомісія) та «проектування, презентація та просування» (HLEG). Зауважимо, що у позиціях Єврокомісії та HLEG залишається відкритим питання про те, чи є означені види дій характеристикою одного суб'єкта дезінформування, чий йдеться й про об'єктів дезінформування, що споживають дезінформацію та можуть її поширювати. Певні застереження щодо розширення рамок суб'єктності в процесі дезінформування через дії з поширення дезінформації можемо знайти в твердженні про те, що варто диференціювати стратегічне поширення дезінформації та споживацьке поширення.

Аналіз трьох концептів дезінформації, на які опирається ЄС у виробленні та реалізації політики протидії дезінформації вказує на

те, що жоден із них не позиціонується як джерело правової норми. Експерти та аналітики HLEG заявили, що дезінформація не збігається з будь-якою існуючою правовою нормою, тому їх концепт «не стосується питань, що виникають унаслідок створення та розповсюдження незаконного контенту в Інтернеті, які підлягають регулятивним заходам згідно з законодавством ЄС або національними законами, а також з іншими формами навмисного спотворення фактів, але такими, що не вводять в оману, таких як сатира та пародія» (European Commission, 2018a). Єврокомісія диференціює концепти дезінформації та політики протидії дезінформації від уже врегульованих європейським законодавством аспектів введення в оману. Політика ЄС щодо дезінформації є такою, що не впливає на «застосовні правові норми на рівні Союзу або на національному рівні» (European Commission 2018b). Тобто, на сьогодні, можемо констатувати концептуалізацію дезінформації та протидії дезінформації на рівні ЄС поза існуючими правовими категоріями незаконного та шкідливого контенту. На нашу думку, такий підхід обмежує як використання існуючих правових норм, такі і вироблення правового механізму обмеження поширення дезінформації.

329

Процес концептуалізації дезінформації та політики протидії дезінформації відображає пошук відповіді на питання про домінуючий фактор, що перетворює дезінформацію на суспільно значиму та політичну проблему. Наукові дискусії в цій площині пов'язані з осмисленням життєвого циклу дезінформації, відображеного в інформаційних потребах аудиторії, поширення (дез)інформації та споживанні (дез)інформації (Chadwick, 2022). Деталізуємо зміст цих дискусій.

Інформаційні потреби аудиторії багатьма науковцями розглядаються в контексті потенційного прояву інтересу до дезінформації. До основних причин проявів уваги до дезінформації вони відносять, поперше, неухважність, яка відображає недостатність критичного мислення, підживлюється соціальними медіа, що монополізують фактичний контент та монетизують увагу аудиторії засобами простих повідомлень (Pennycook, 2020). По-друге, психологічні особливості аудиторії, які відображають схильність вірити вмісту повідомлень або поширювати їх, якщо вони узгоджуються з переконаннями або підтверджують сформовані оцінки, особливо, коли інформаційне повідомлення має політично збалансований вміст (Osmundsen,

2021). Контент, який викликає сильні емоції чи актуалізує приховані почуття щодо політичних явищ, швидше за все, буде поширюватися, так само, як і дезінформація, що корелюється нарративами теорії змови, які «усувають хаос» (Sutton, 2020). По-третє, епістемологічні особливості, що відображають пошук інформації, застосування індивідуальних оцінювальних стандартів, індивідуальні стратегії перевірки інформації, ставлення до доказів та фактів. Зауважимо, що апробованою тактикою авторитарних політичних режимів є підриив здатності суспільства відрізнати правду (інформацію) від брехні (дезінформації) та формування зневажливого ставлення до доказів і фактів. На макрорівні це проявляється у глобальному зниженні рівня довіри до тих професій, які пов'язані з точністю інформації та її наданні суспільному загалу: політики, науковці, експерти. По-четверте, це рамки політичної ідентичності, які визначають ймовірність сприйняття, віри та поширення вмісту (дез)інформації, якщо він узгоджується з політичними переконаннями, навіть тоді, коли він доведено неправдивий. В низці сучасних досліджень кореляції ідентичності, політичних переконань та дезінформації доведено, що праві політичні сили виробляють більше неправдивого контенту та перетворюють дезінформацію на функцію партійної ідентичності, яка постає як основа логіки взаємодії з дезінформацією прихильника партійної ідеології (Osmundsen, 2021). На думку В. Філіпс і Р. Мілнер, сталі партійні ідентичності створюють стабільну інфраструктуру нарративів, що визначає як людина розуміє політичний процес, вона: «формує наші реалії та, відповідно, наші дії, настільки ґрунтовно й безперобійно, що люди ... навіть не підозрюють» (Phillips, 2021) про це. Відповідно, якою є інформація – правдивою чи хибною, є не таким важливим для людини, як інфраструктура значення та нарративу, що резонує з дез(інформацією).

Розв'язання проблеми концептуалізації дезінформації, як зазначалося вище, конкретизується в осмисленні процесу поширення та циркуляції (дез)інформації, провідна роль в якому науковцями відводиться соціальним мережам та новинним медіа (ЗМІ). Роль соціальних мереж в циркуляції дезінформації пов'язується зі структурою стимулів, які застосовуються ними під час поширення неправдивого або екстремального контенту, зокрема, пропозиція використати позначки подобається та поділитися стимулюють зацікавленість до повідомлення, незалежно від його (дез)інформаційного характе-

ру. Свого часу М. Цукерберг визнав (Benkler, 2018), що чим більше вміст контенту наближений до порушення стандартів спільноти, чим більш екстремальним він є, тим більшу увагу він викликає у користувачів соціальної мережі, має більше охоплення аудиторії та вищий рівень залучення уваги. Не менш важливим фактором є широкі віяло можливостей монетизації від споживання та поширення (дез)інформації, що стимулює власників контенту, орієнтованих на отримання прибутку, створювати максимально широку аудиторію за допомогою провокативного та дезінформаційного контенту (Center for Countering Digital Hate, 2021). Сприяє цьому алгоритмізована природа рекомендацій цифрових платформ, яка здатна забезпечити просування неправдивого контенту. Виразним прикладом впливу алгоритмів на привертання уваги до дезінформаційних повідомлень є алгоритми рекомендацій на YouTube. Попри численні спроби платформи модерувати відео, які поширюють дезінформацію, їх циркуляція на YouTube продовжується (Tang, 2021). Для демократичного політичного процесу найбільш небезпечним є оперття на алгоритми мікротаргетингу в соціальних мережах, що передбачає адаптацію реклами до інформаційних потреб кожного члена спільноти через використання персональних демографічних та поведінкових даних (Dobber, 2019). Концептуалізація ролі ЗМІ в поширенні дезінформації в сучасній політичній науці здійснюється через розгортання проблем: критичного скорочення незалежних та високоякісних новинних і аналітичних ЗМІ, як фактора, що сприяє утворенню новинного вакууму, який заповнюється дезінформацією (Brennen, 2020); порушенням логіки руху новинного контенту, коли джерелом інформації для новин стають маргінальні цифрові ЗМІ (Benkler, 2018); агресивною та епатажною стилістикою інформування як засобу привертання уваги до ЗМІ, але й водночас, простору для продукування елементів дезінформації (Berry, 2013).

Теоретизування проблеми споживання (дез)інформації як фактору, що перетворює дезінформацію на суспільно значиму та політичну проблему здійснюється в парадигмі намірів і мотивації створення й поширення неправдивого вмісту з метою отримання фінансових чи політичних дивідендів. Зокрема, науковці привертають увагу до суб'єктності держав (росія, Китай, Іран) в процесі вироблення та реалізації політики дезінформації під час електоральних процесів в США, ЄС та державах-членах ЄС не тільки з метою впливу на ре-

зультати виборів, але й з метою підриву демократичних норм і довіри до демократичних інститутів та переформатування геополітичної карти світу через російсько-українську війну (Ротар, 2023). Останнім часом до площини теоретичного осмислення дезінформації була включена проблема використання дезінформації національними політичними акторами в просторі внутрішньої політики, які «стратегічно використовують відмінності, засновані на ідентичності та ставленні до існуючих структур влади» (Anderson 2021:4) з метою створення гомогенного та неконкурентного політичного середовища на рівні національної держави. Таким чином, якщо дезінформація як інструмент зовнішньої політики спрямований на домінування, то у внутрішній політиці – на підкорення громадського та суспільного.

Висновки. Неперервність сучасної геополітичної турбулентності спричинила зростання інтересу академічних спільнот до вивчення процесів вироблення та циркуляції дезінформації й принципів політики протидії поширенню дезінформаційних наративів. Небезпеки дезінформації пов'язані з її можливостями проявлятися як на суспільно-політичному рівні у формах, що спотворюють процес демократичного політичного управління, так й індивідуальному, впливаючи на формування громадської думки та сприйняття демократично ухвалених політичних рішень.

Здійснений аналіз особливостей концептуалізації поняття дезінформація в сучасній політичній науці вказує на неможливість створення уніфікованої теорії дезінформації, навіть в ситуації актуальної потреби посилення концептуальної точності. Однією з основних проблем, розв'язання якої сприятиме формуванню чіткого, але гнучкого концепту дезінформації, є проблема одночасного, а часом синонімічного, застосування низки категорій та понять через які описують емпіричний зріз дезінформації. Досягнення наукового консенсусу щодо вимірюваних характеристик дезінформації буде тим кроком, який наблизить можливість вироблення актуальних та застосовних в реальних політичних процесах моделей політики протидії дезінформації. Принциповим, на нашу думку, є визначення належного місця політичного та політично значимого контексту виникнення та поширення дезінформації. Результати дослідження вказують на те, що можна означити низку характеристик дезінформації, які є спільними для більшості позицій, артикульованих в сучасному політологічному дискурсі: оманливий характер інформації; суспіль-

на шкода; наміри суб'єкта дезінформування (політичного актора); економічна вигода; зв'язок з проблемами, що мають суспільне значення; стратегічний характер поширення.

References:

1. Anderson, C. W. 2021. "Propaganda, misinformation, and histories of media techniques". Harvard Kennedy School Misinformation Review. 2021(2): 1–7.

2. Benkler, Y., Faris, R., Roberts, H. 2018. Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics. Oxford University Press.

3. Berry, J. M., Sobieraj, S. 2013. The outrage industry: Political opinion media and the new incivility. Oxford University Press

4. Born, K., Edgington, N. 2017. "Analysis of philanthropic opportunities to mitigate the disinformation/propaganda problem". William and Flora Hewlett Foundation. URL: <https://www.hewlett.org/wp-content/uploads/2017/11/Hewlett-Disinformation-Propaganda-Report.pdf>

5. Brennen, J. S. 2020. "Formulating deformation: The flows of formless information". International Journal of Communication. 14: 4578–4598.

6. Brennen, J. S., Simon, F. M., Howard, P. N., Nielsen, R. K. 2020. "Types, sources, and claims of COVID-19 misinformation". Reuters Institute for the Study of Journalism. URL: <https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/publications/types-sources-and-claims-of-covid-19-misinformation/>

7. Center for Countering Digital Hate. 2021. The disinformation dozen: Why platforms must act on twelve leading online anti-vaxxers. URL: <https://counterhate.com/research/the-disinformation-dozen/>

8. Chadwick, A., Stanyer, J. 2022. "Deception as a bridging concept in the study of disinformation, misinformation, and misperceptions: Toward a holistic framework". Communication Theory, 32(1): 1–24.

9. Cook, J., Ellerton, P., Kinkead, D. 2018. "Deconstructing climate misinformation to identify reasoning errors". Environmental Research Letters, 13(2): 1–7.

10. Dobber, T., Ó Fathaigh, R., Zuiderveen Borgesius, F. J. 2019. "The regulation of online political micro-targeting in Europe". Internet Policy Review, 8(4). URL: <https://policyreview.info/articles/analysis/regulation-online-political-micro-targeting-europe>

11. Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., Deravi, F. (2019). "Understanding conspiracy theories". Po-

litical Psychology, 40: 3–35.

12. European Commission. 2018. EU Code of Practice on Disinformation. URL: <https://www.europeansources.info/record/eu-code-of-practice-on-disinformation/>

13. European Commission. 2018a. Directorate-General for Communications Networks, Content and Technology. High Level Expert Group on fake news and online disinformation. URL: <https://op.europa.eu/s/tRk9>

14. European Commission. 2018b. Tackling Online Disinformation: A European Approach COM/2018/236 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0236>

15. European Parliament. Publications Office. 2019. Meyer, T., Marsden, C. “Regulating disinformation with artificial intelligence: Effects of disinformation initiatives on freedom of expression and media pluralism” URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2861/003689>

334 16. Floridi, L. (2011). *The philosophy of information*. Oxford University Press. Oxford,

— 17. Foucault, M. 1980. *Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977*. Knopf Doubleday Publishing Group. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Power_Knowledge.html?id=RGeNEAAQBAJ&redir_esc=y

18. Fox, C. J. 1983. *Information and Misinformation: An Investigation of the Notions of Information, Misinformation, Informing, and Misinforming*. Greenwood Publishing Group.

19. Guess, A., Lyons, B. 2020. “Misinformation, Disinformation, and Online Propaganda”. *Social Media and Democracy*. September:10–33.

20. Hameleers, M. 2020. “Populist Disinformation: Exploring Intersections between Online Populism and Disinformation in the US and the Netherlands”. *Politics and Governance*. 8(1): 146–157.

21. Hameleers, M., Powell, T., Van der Meer, T., Bos, L. 2020. “A Picture Paints a Thousand Lies? The Effects and Mechanisms of Multimodal Disinformation and Rebuttals Disseminated via Social Media”. *Political Communication*. 37: 1–21.

22. Hart, R. P. 2020. “Donald Trump and the return of the paranoid style”. *Presidential Studies Quarterly*. 50(2): 348–365.

23. Jack, C. 2017. “Lexicon of lies: Terms for problematic information”. Data & Society Research Institute. URL: <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2017-08/apo-nid183786.pdf>

24. Krause, N. M., Freiling, I., Scheufele, D. A. 2022. “The “infodemic” infodemic: Toward a more nuanced understanding of truth-claims and the need for (not) combatting misinformation”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 700(1): 112–123.

25. Kuklinski, J. H., Quirk, P. J., Schwieder, D. W., Rich, R. F. 1998. “Just the facts, ma’am’: Political facts and public opinion”. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 560(1): 143–154.

26. Lash, S. 2002. *Critique of information*. SAGE Publications Ltd.

27. Mahl, D., Zeng, J., Schäfer, M. S. 2024. “Conceptualizing platformed conspiracism: Analytical framework and empirical case study of BitChute and Gab”. *New Media & Society*. 26(12): 6938–6957.

28. Marres, N. 2018. “Why we can’t have our facts back”. *Engaging Science, Technology, and Society*. 4:423–443.

29. Osmundsen, M., Bor, A., Vahlstrup, P. B., Bechmann, A., Petersen, M. B. 2021. “Partisan polarization is the primary psychological motivation behind political fake news sharing on Twitter”. *American Political Science Review*. 115(3): 999–1015.

30. Pennycook, G., McPhetres, J., Zhang, Y., Lu, J. G., Rand, D. G. 2020. “Fighting COVID-19 misinformation on social media: Experimental evidence for a scalable accuracy-nudge intervention”. *Psychological science*, 31(7), 770–780.

31. Phillips, W., Milner, R. M. 2021. *You are here: A field guide for navigating polarized speech, conspiracy theories, and our polluted media landscape*. MIT Press.

32. Radu, R. 2020. “Fighting the ‘Infodemic’: Legal Responses to COVID-19 Disinformation”. *Social Media + Society*. 6(3). URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305120948190>

33. Rotar N. 2021. Formuvannia polityky zakhystu elektoralnoi modeli politychnoi uchasti vid dezinformatsiinykh vplyviv (na prykladi polityky Yevropeiskoho Soiuzu). *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*. 43:179–193. [Ротар Н. Формування політики захисту електоральної моделі політичної участі від дезінформаційних впливів (на прикладі політики Європейського Союзу). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 43:179–193].

34. Rotar N. 2023. Osoblyvosti kontseptualizatsii idei tsyfrovoho suverenitetu v suchasniy politychniy nautsi. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*. 3(17): 229–244. [Ротар Н. 2023. “Особливості концептуалізації ідеї цифрового суверенітету

в сучасній політичній науці”. Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. 3(17):229–244].

35. Shannon, C. E. 1948. “A mathematical theory of communication”. *Bell System Technical Journal*. 27(3): 379–423. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/j.1538-7305.1948.tb01338.x>

36. Southwell, B. G., Brennen, J. S. B., Paquin, R., Boudewyns, V., Zeng, J. 2022. Defining and measuring scientific misinformation. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 700(1): 98–111.

37. Southwell, B. G., Thorson, E. A., Sheble, L. 2017. “The persistence and peril of misinformation”. *American Scientist*, 105(6): 372–375.

38. Sutton, R. M., Douglas, K. M. 2020. “Conspiracy theories and the conspiracy mindset: Implications for political ideology”. *Current Opinion in Behavioral Sciences*. 34:118–122.

39. Tan, A. S. L., Lee, C., Chae, J. 2015. “Exposure to health (mis)information: Lagged effects on young adults’ health behaviors and potential pathways”. *Journal of Communication*. 65(4): 674–698.

336

— 40. Tandoc, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. 2018. “Defining “Fake News”: A typology of scholarly definitions”. *Digital Journalism*. 6(2):137–153.

41. Tang, L., Fujimoto, K., Amith, M. T., Cunningham, R., Costantini, R. A., York, F., Xiong, G., Boom, J. A., Tao, C. 2021. “Down the rabbit hole’ of vaccine misinformation on YouTube: Network exposure study”. *Journal of Medical Internet Research*. 23(1). URL: <https://www.jmir.org/2021/1/e23262/>

42. Thorson, E. A., Sheble, L., Southwell, B. G. 2018. Conclusion: An agenda for misinformation research. In: *Misinformation and mass audiences*. Eds. B. G. Southwell, E. A. Thorson, L. Sheble. University of Texas Press.

43. UK. Retrieved from <http://ukcatalogue.oup.com/product/9780199232383>.

44. Vraga, E. K., Bode, L. 2020. “Defining misinformation and understanding its bounded nature: Using expertise and evidence for describing misinformation”. *Political Communication*. 37(1): 136–144.

45. Wardle, C., Derakhshan, H. 2017. *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Report DGI (2017)09. URL: <https://rm.coe.int/09000168076299d>

46. Zeng, J. 2021. “Theoretical typology of deceptive content (conspiracy theories)”. *DOCA – Database of Variables for Content Analysis*. 1(5). URL: <https://www.hope.uzh.ch/doca/article/view/2629/1707>